

Anna Kaczan  
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin  
akozłowiczkaczan@interia.pl

## HIPOTEZY ETYMOLOGICZNE NAZWY JĘCZMIEŃ A JĘZYKOWO-KULTUROWY OBRAZ TEGO ZBOŻA W POLSZCZYŹNIE LUDOWEJ

**Słowa klucze:** etymologia, językowy obraz świata, *jęczmień*

**Keywords:** etymology, linguistic image of the world, *jęczmień* ‘barley’

### Wprowadzenie

Wyraz *jęczmień* ma pięć różnych hipotez etymologicznych. Trzy z nich nawiązują do cech kłosa: jego ościstości (1), kształtu w okresie dojrzewania ziarna (2) i przyczepności (3). Pozostałe propozycje etymologiczne sugerują związek z dźwiękiem wydawanym przez to zboże w okresie kłosowania i dojrzewania ziarna (4) i odwołują się do jego rzekomych walorów smakowych (5).

Celem artykułu jest próba weryfikacji hipotez etymologicznych nazwy *jęczmień* przez odwołanie się do językowo-kulturowego obrazu tego zboża w polszczyźnie ludowej. Obraz ten zrekonstruowałam w rozprawie doktorskiej pt. *Zboża w ludowym i potocznym językowym obrazie świata Polaków* (Kaczan 2008). Metodologicznie nawiązuję do artykułu Jerzego Bartmińskiego *Rola etymologii w rekonstrukcji językowego obrazu świata* (Bartmiński 2013), do refleksji etymologów nad niesprawdzalnością wielu hipotez etymologicznych (Wojtyła-Świerżowska 1998; Boryś 2005; Brzozowska 2009), a także do rozważań nad rolą językowego obrazu świata w badaniach etymologicznych (Jakubowicz 1999, 2012; Popowska-Taborska 2012).

Czy etymologia i etnolingwistyka to dwie odrębne dziedziny nauki? Czy definicja kognitywna służąca rekonstrukcji językowego obrazu przedmiotu może pomóc etymologom w wyborze najbardziej prawdopodobnej hipotezy? Chęć rozważyć tę sprawę właśnie na przykładzie etymologii nazwy *jęczmień*.

### Hipoteza I – nazwa pochodząca od ostrych ości, wąsów

Według Aleksandra Brücknera nazwa *jęczmień* pochodzi od *jęcz-*, które oznaczało coś ‘ostrego’ (cs. *jěčžin* i *jěčžněn* ‘jęczmienny’, cz. *jeczny*); cs. z inną wokalizacją *ąk-* przeszło w *ąkot* ‘hak’, por. niem. *Angel* ‘wędka’ (dawne *ango* ‘kolec’) (SEBr: 208). Podstawą semantyczną tej nazwy byłyby więc ostre ości zboża. Hipotezy tej nie wykluczał również Franciszek Sławski (SESł I: 576).

Propozycja Brücknera znajduje potwierdzenie w faktach językowych, tekstach folkloru i wierzeniach dotyczących jęczmienia. Jęczmień jest nazywany najbardziej ościstym zbożem (SEBr: 208), zbożem, które wyróżnia się bardzo ościstymi kłosami (Spół Nazw 66), por. przysłowie – *Ile ości na jęczmiennym snopie, tyle złości, nie-szczerości w każddziuteńkim chłopie* (NKPP I: 268), oraz pieśni:

Wiele ości, wiele ości na jęczmiennym snopie,  
tyle złości, nie-szczerości w każdym siedzi chłopie (K 16 Lub 273).  
Stała się nam w Polsce trwoga,  
ni od ludzi, ni od Boga,  
od niezbędnych heretyków,  
zginęło dość katolików.  
Matkom piersi odrzynali,  
i na ziemię psom ciskali;  
w bokach dziury wyrzynali  
i jęczmienne ości tkali (K 22 Łęcz 166).

Według ludowych opowieści wierzeniowych chłop pozbył się *gnieciucha*, gdy *przed spaniem na wyrku koło siebie nasypał dużo plew, i to jak najostrzejszych, najlepiej jęczmiennych* (Kot Podg 45). Ościstością jęczmienia tłumaczy się zaprzestanie kukania przez kukulkę<sup>2</sup>:

[Kukułka kuka] do Piotra i Pawła. Póki sie jęczmień nie wysypie. Potem to jo te kolce kolo i ona nie może kukać [...]. Tylko jak sie jęczmień wysypie... jak już dostanie tych kłusków (Kwest Tołst).

- 1 Serbski etymolog Aleksandar Łoma twierdzi, że definicja kognitywna zastosowana w SSiSL jest szczególnie przydatna do badań etymologicznych (Niebrzegowska-Bartmińska 2012: 259).
- 2 Słowianie wschodni wierzyli, że w czasie, gdy dojrzewa jęczmień, jego kłosem dławi się słowik lub (rzadziej) kukulka, która wskutek tego przestaje śpiewać, por. powiedzenie – *Stracił słowik głos (straciła kukulka głos) przez jęczmienny kłos* (SD V: 641).

W relacjach potocznych także została uwzględniona ościstość tego zboża, por.: *Oście z jęczmienia, czyli pokrywy ziarna są bardzo ostre i bardzo nieprzyjemnie się z nimi zetknąć* (Nieb Przes 197); *Pszenżyto ma długie oście, jęczmień ma długie* (TN Adamów 1991); *[Jęczmień] kłos ma długi, takie długie wąsy ma, te ości bardziej długie jak pszenżyto* (TN Adamów 1991).

Max Vasmer łączy nazwę *jęczmień* z łac. *acus* ‘ość/wąs kłosa, plewa’ (SEVas IV: 571), co również znajduje uzasadnienie w licznych tekstach. I tak *jęczmień* w jednej z kaszubskich zagadek jest nazywany *wąsalem*: *Co to jest za wąsał, co się wszystkim kłania?* – *<Jęczmień na polu>* (SychSGK VII: 353). W innej zagadce zakłada się związek między wyglądem kłosa (wąsaty), a wiekiem (na podobieństwo człowieka): *Które zboże najstarsze: czy jęczmień? czy żyto? czy pszenica? czy owies?* – *<Jęczmień, bo ma wąsy>* (Folf Zag nr 674). Podobnie zboże to zostało ujęte w poezji chłopskiej: *Owies dumnie wiechą błyska, jęczmień butne ma wąsiska* [M. Sowa] (Ad Złote 245), i w pieśniach:

Wyjdźże nam, wyjdźże nam, nasz dziedzicu miły,  
patrzże się wieńcowi, jakiśmy uwiły.  
Ze srebrnego żyta, ze złotej pszeniczki,  
z zielonych kwiatków, jak nasze spódniczki.  
Znajdzie się i owies, i jęczmień wąsaty,  
życzymy wam, panie, będziecie bogaty (Or L 1929/69).  
Jinczmieniu wąsału, co się dumno chwiejesz,  
narobio ci żalu, ani sie spodziejesz (Bart PANLub 5/376).

W relacjach potocznych na pytanie, jak wygląda *jęczmień*, informatorzy odpowiadają: *Jęczmień ma tylko wąsy długie* (TN Rudzienko 1991); *Jęczmień ma wąsy do góry takie „ostre* (TN Ulan Majorat 1991); *Jęczmień jest to roślina mała, bardzo wąsista* (TN Dębe Wielkie 1991). Na Kaszubach *kłosovac* pierwotnie znaczyło ‘objąć cepami *jęczmień* z wąsów’ (SychSGK II: 176), podobnie czynność tę nazywano w okolicach nadrabskich – *kłosować ziarno z wąsów* (Święt Nadr 7).

## Hipoteza II – nazwa pochodząca od kształtu kłosów, które zginają się, gdy ziarno dojrzewa

Większość etymologów uważa, że nazwa *jęczmień* wiąże się z kształtem kłosów, które silnie się zginają i pochylają, gdy są już dojrzałe (SEVas IV: 571; SESł I: 576; Sędz Pras 261; Sędz Pol 337; SEBor: 214–215). W takim ujęciu psł. *\*jęčmy* wywodzi się od pie. *\*ank-* ‘zginać’ (z przyr. *\*-i-men-*) (SESł I: 575–576), por.: łac. *uncus* ‘zagięty hak’, psł. *okotb* ‘zakrzywiony hak’, lit. dial. *anka* ‘pętla’, st.-w.-niem. *ango*, *angul* ‘haczyk, kolec’ (SPsł I: 125), a także cz. *ječmen háčkuje* ‘zgina dojrzałe kłosy’ (SESł I: 576).

Z tą hipotezą nie zgadza się Augustyn Steffen, który zauważa, że zginanie się kłosów nie obejmuje wszystkich gatunków. Garbią się tylko kłosy *jęczmienia dwurzędowego*, który nie jest gatunkiem najstarszym (Stef Jęcz 138).

Zdaniem Ewy Rogowskiej kształt dojrzałego kłosa jest istotniejszy dla rolnika niż ościstość odczuwana dotykiem, gdyż ma to wpływ na termin żniw (Rogowska 1998: 66). W polskich tekstach odnalazłam tylko jedno potwierdzenie tej cechy, por. cytowaną już zagadkę kaszubską: *Co to jest za wsał, co się wszystkim kłania? – Jęczmień na polu* (SychSGK VII: 353).

### Hipoteza III – nazwa pochodząca od czepiania się ości

Andrzej Bańkowski wywodzi nazwę *jęczmień* od czepności jęczmienia. Stwierdza, że żadne inne dojrzałe zboże nie czepia się tak jak to, i postuluje hipotetyczną formę *\*en-kib-men-*, którą zestawia z lit. *kibti* (*kimba*, *kibo*) ‘przyczepiać się’, *kibyti* ‘przyczepiać’, *kȳboti* ‘być przyczepionym, wisieć, zwisać’, przym. *kibus* ‘łatwo się przyczepiający’ (SEBań I: 593).

Propozycja etymologiczna Bańkowskiego znajduje potwierdzenie w relacji potocznej z Kawęczynka z 1997 r.: *Bo żyto, jęczmień, to takie te oście ma, to sie tak zrzepia, szczepia, nie?* (Nieb Przes 213). W analizowanym materiale nie odnalazłam innych poświadczeń tej właściwości jęczmienia, jednak czepliwość jego ości dla osoby, która chociaż raz miała bezpośredni kontakt z tym zbożem, jest oczywista.

### Hipoteza IV – nazwa pochodząca od wydawania dźwięku

Augustyn Steffen wywodzi nazwę *jęczmień* z psł. formy *\*(j)ęčbněnb* ‘jęczące zboże’, utworzonej od przym. *\*(j)ęčbnъ* ‘jęczący, wydający jęki’<sup>3</sup>:

Jęczmień jest zbożem charakterystycznym właśnie dla wydawania szczególnego dźwięku-głosu w okresie kłosowania i dojrzewania ziarna. Źródłem tego zjawiska są tu długie ostre ości kłosa jęczmiennego, na których „gra” sobie wiatr. [...] Jako syn rolnika, który uprawiał także jęczmień, doskonale znam opisane, przyjemne dla ucha zjawisko. Kto nie odróżnia jęczmienia na pniu od pszenicy czy żyta [...], ten na pewno rozpozna go po głosie. Poetą, który w ten sposób rozpoznawał jęczmień, był Teofil Lenartowicz (Stef Jęcz 138).

Hipoteza ta zdaniem E. Rogowskiej nie jest przekonująca z powodu braku dowodów filologicznych (Rogowska 1998: 66).

W zgromadzonym materiale nie znalazłam żadnych poświadczeń językowych wydawania dźwięku przez jęczmień, choć Steffen na potwierdzenie swych poglądów przytoczył fragment utworu Teofila Lenartowicza: *Owasy szeleszczą, brzęczą jęczmiona* (Stef Jęcz 138).

3 Zdaniem Steffena grecka nazwa jęczmienia znaczy ‘szumiące, jęczące, dźwięczące zboże’, a więc nawiązuje do tej samej właściwości jęczmienia, co nazwa słowiańska (Stef Jęcz 139).

## Hipoteza V – nazwa pochodząca od jęcy ‘jadalny, smaczny’

Oprócz objaśnień umieszczonych w słownikach etymologicznych, których autorzy deklarują naukowe zasady analizy, funkcjonuje też etymologia potoczna (naiwna) nazwy *jęczmień*. Według niej *jęczmień* pochodzi od przymiotnika *jęcy*<sup>4</sup>, który oznacza ‘smaczny, chętnie jadany’ (ZWAK 1877/30 Gostyń).

Czy rzeczywiście *jęczmień* jest smaczny? W ludowym obrazie świata zboże to jest mniej cenione niż żyto i pszenica<sup>5</sup> (por. regularną kolejność wymieniania zbóż: żyto – pszenica – *jęczmień* – owies)<sup>6</sup>.

*Jęczmień* służy jako pożywienie – przerabia się go na kaszę i mąkę, kiedyś częściej niż obecnie. Z mąki *jęczmiennej* zmieszanej z tartymi ziemniakami wypiekano placki, które biedniejszym mieszkańcom wsi zastępowały chleb (Wisła 1893/79; K 5 Krak 134). Gdy zabrakło mąki żytniej (Karw Dobrz 127), chleb pieczono z *jęczmienia* (Kuk Kasz 152; Lor Kasz 1: 58; Wisła 1888/538; Kul Wiel 2/302; K 29 Pok 52). Nie było to jednak smaczne pieczywo, o czym przekonują przysłowie – *Jęczmienny chleb nie głód, zgrzebna koszula nie nagota* (NKPP I: 251), i pieśń:

A ja wiam, nie powiam, co dziewczuchom trzeba,  
psieczani od świni i pszenneygo chleba.  
A jo wiam, nie powiam, co chłopsiantom trzeba,  
psieczani "od szkapy i z jęcznienia chleba (Krzyż WiM 4: 222 nr 1075A).

Jednak chleb ten podawano nawet na weselach, co znajduje potwierdzenie w przemowie družby: *Prosimy na trzy piecywa chleba: na jedno rzanygo* (‘żytniego’), *na drugie jęcmiennygo, a trzecie kołáce, co sama gęba na niego skace*<sup>7</sup> (Wisła 1894/487). Na weselu śpiewano także do chleba:

- 4 *Jecy* albo *jęcy* ‘którego się wiele zjada, smaczny, dobry do jedzenia’ (K 4 Kuj 271); ‘dający się jeść, przyjemny do jedzenia’; ‘chętny do jedzenia’ (SKarł II: 244).
- 5 *Jęczmień* w odróżnieniu od pszenicy i (rzadziej) żyta jest uważany za zboże mniej wartościowe, ponieważ chleb z mąki *jęczmiennej* szybciej czernieje. Zgodnie z wierzeniami z zachodniej Białorusi w związku z tym, że chleb używany do komunii świętej wypieka się z pszenicy, a nie z *jęczmienia*, diabeł „ma prawo” do *jęczmienia* i może zasłaniać się workiem *jęczmiennej* słomy. Zgodnie ze znaną legendą smoleńską *jęczmień* został stworzony przez diabła. W Słowenii w przeddzień święta Jana (23 VI) dziewczęta kładły pod poduszkę trzy kłosa – pszenicy, żyta i *jęczmienia*, rano zaś wyciągały tylko jeden kłos. Kłos pszenicy zapowiadał pomyślny rok, a kłos *jęczmienia* – nieszczęśliwy (SD V: 638–639).
- 6 *Jak las wysoki żytko się udało, oj, będziez za to pieniędzy niemało! A pszeniczka na zagonie złoci-stemi kłosa płonie, Jęczmień i owies błyska barwą świetną, wszystko to, wszystko sierpy nasze zetną. A pracowne nasze woły zwiozą do stodoły* (K 44 Gór 96 [pieśń dożynkowa]); *Wyjdźże nam, nasz dziedzicu miły, patrzże się wieńcowi, jakiśmy uwiły. Ze srebrnego żyta, ze złotej pszeniczki, z zielonych kwiatków, jak nasze spódniczki. Znajdzie się i owies i jęczmień wąsaty, życzymy wam panie, będziecie bogaty* (Or L 1929/69 [pieśń dożynkowa]); por. Nieb Przes 189 nr 442.
- 7 Warianty zob.: Wisła 1900/628; K 11 Poz 54.

A witajże nasz chlebusiu, ciebie nam potrzeba,  
 dał-ci nam cię sam Pan Jezus z wysokiego nieba.  
 [...] Chociażeś ty jest jęczmienny, aleś nam przyjemny,  
 chociażeś ty jest miészany, lecz od Boga dany (Głog Pieś 103, podob. K 18 Kiel 75).

Więszym uznaniem niż mąka jęczmienna cieszyła się kasza wyrabiana z jęczmienia<sup>8</sup>, która była i jest nadal tradycyjnym składnikiem wieczerzy wigilijnej. W zależności od regionu jada się ją z makiem i cukrem (Podlasie, Suwalszczyzna), gotowanymi śliwkami (Małopolska), olejem, suszonymi grzybami i siemieniatką<sup>9</sup> (Śląsk, Częstochowskie), a na pograniczu polsko-ukraińskim także w gołąbkach (Kom PAE 3: 53). W północno-wschodniej Polsce z ziarna jęczmienia przygotowuje się kucię (Kom PAE 3: 58–59). Kaszę jęczmienną podawano także na stypie (Fed Żar 145, Bieg Śmier 261), warto dodać, że na Lubelszczyźnie na tę okazję mieszano ją z miodem (Etnl 1998 Lub 333).

Na co dzień kaszę jęczmienną jadano powszechnie na sypko (Kul Kosz 111) albo na przykład z mlekiem (ZWAK 1886/196 i 198; TN Bęczyn 1962; Gaj Rozw 72; Karw Dobrz 127; K 16 Lub 45; Cisz Sławk 10), rosołem (K 49 Sa-Kr 83), grzybami (Wisła 1892/677), kapustą kiszoną (ZWAK 1890/24), olejem (K 16 Lub 44), lub z *juszką*, czyli zupą z ziemniaków (ZWAK 1886/196).

Kasza jęczmienna była produktem pożądanym – kolędnicy prosili o nią gospodarza: *Jęczmienia na kaszę, kaźcie wydać proszę – i dla konia owsa, bo mi tego potrza* (ZWAK 1885/8). W kolędzie kaszkę jęczmienną z rosołem obiecuje się Jezusowi: *Gdybyś się w naszych Kaszubach rodził, nie takbyś się był Jezuniu głodził. [...] Na obiad miałbyś kaszę jęczmienną, rosołem żółtym tłusto podlaną* (Głog Pieś 52).

Równie ważnymi produktami wytwarzanymi z jęczmienia były (i są nadal) piwo i wódka, por. przysłowie – *Kto sieje jęczmień na Urbana* [19 V], *będzie pił piwo ze dzbana* (NKPP III: 597), i pieśń:

Mości gospodarzu, domowy szafarzu,  
 kaź śpichrze otworzyć, i miechy (worki) nasporzyć!  
 [...] Na piwo jęczmienia, koni do ciągnienia,  
 jagły jeźli macie, to nam korzec dajcie (K 9 Poz 118).

Podczas zapraszania na wesele družbowie ogłaszali: *Prosiemy na spust wódki i na cas krótki; na war piwa jęcmiennego, i na piecywo chleba rżanego* ('żytniego') (K 22

8 Kasza jęczmienna była wykorzystywana w potrawach obrzędowych głównie przez Słowian wschodnich (SD V: 640).

9 *Siemieniatka* – zupa, którą przygotowuje się przez wygotowanie siemienia, czyli roztartych nasion lnu lub konopi (Kom PAE 3: 57, zob. Cisz Sławk 11).

Łęcz 58)<sup>10</sup>. Z kolei w pieśniach weselnych goście żartobliwie przymawiali družbom: *A nikcemny, starszy družba, nikcemny, wynieś-ze nam gorzałcki jęcmiennój* (K 18 Kiel 91), a także dziękowali: *Dziękujemy Panu Bogu – da i tobie, panie gospodarzu z panią gospodynią – po objedzie, po dobrym. [...] Toć tam była gorzałka – toć to sama maj-chlarka, toć tam były i piwa – toć to wszystko z jęcmiénia* (K 20 Rad 178).

## Podsumowanie

Biorąc pod uwagę wszystkie przytoczone dane, sądzę, że propozycja etymologiczna Brücknera, odwołująca się do ościstości jęczmienia, jest najbardziej prawdopodobna. Cecha uznana przez tego badacza za podstawę onomazjologiczną jest najsilniej utrwalona w językowo-kulturowym wyobrażeniu omawianego zboża. Nie można także wykluczyć hipotezy, za którą opowiada się większość badaczy, że nazwa *jęczmień* nawiązuje do uginania się dojrzałych kłosów.

Propozycja Bańkowskiego – *jęczmień* pochodzący od cechy przyczepności tego zboża – ma jedno potwierdzenie w tekstach, co świadczy, że jest to cecha słabo utrwalona. Nie znajduje też szerszej akceptacji etymologia wiążąca nazwę omawianego zboża z *jedzeniem*. Najmniej prawdopodobna jest hipoteza Steffena, który wywodzi *jęczmień* od *jęku* – brak na nią jakichkolwiek dowodów w zgromadzonym materiale.

## Skróty

cs. = cerkiewnosłowiański, cz. = czeski, dial. = dialektalny, lit. = litewski, łac. = łaciński, niem. = niemiecki, pie. = praindoeuropejski, psł. = prasłowiański, st.-w.-niem. = staro-wysoko-niemiecki.

## Źródła

AD ZŁOTE: J. Adamowski (oprac.), *Złote ziarna. Antologia współczesnej poezji ludowej ziemi zamojskiej*, „Lubelska Biblioteka Ludowa” t. 29, Lublin 1985.

BART PANLUB: L. Bielawski (red.), *Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, t. 4: J. Bartmiński (red.), *Lubelskie*, cz. 5: *Pieśni stanowe i zawodowe*, Lublin 2011.

BIEG ŚMIER: H. Biegeleisen, *Śmierć w obrzędach, zwyczajach i wierzeniach ludu polskiego. Z 14 rycinami w tekście*, Warszawa [1930].

10 Por. także: *Prosiemy na sądek wódecki i na piwa dwie becki, na piecywo chleba psennego, na war piwa jencmiennego, na kopań kołacy, których nie każdy obacy* (Wisła 1893/336); *Prosi pon młody na [...] wór piwa incminnygo, na piecywo chleba pszynnego* (Wisła 1899/530); *Użyjmy też darów tu zgromadzonych: mięsa i kołaczy przed nami zastawionych i też tego soku jęcmiennego, piwa od „Oplera” wybornego. Bierzmy szklanki w górę i powstańmy i trzykrotne „Wiwat” zawołajmy* (Gal Star 70).



- CISZ SŁAWK: S. Ciszewski, *Lud rolniczo-górnicy z okolic Sławkowa w powiecie olkuskim*, Kraków 1887.
- ETNL 1998 LUB: J. Petera, *Tradycyjne obrzędy i zwyczaje pogrzebowe na Lubelszczyźnie*, „Etnolingwistyka” 9/10, Lublin 1998, s. 329–333.
- FED ŻAR: M. Fedorowski, *Lud okolic Żarek, Siewierza i Pilicy, jego zwyczaje, sposób życia, ob-rzędy, podania, gusła, zabobony, pieśni, zabawy, przysłowia, zagadki i właściwości mowy*, „Biblioteka «Wisły»”, Warszawa 1888.
- FOLF ZAG: *Polskie zagadki ludowe*, wybrał i oprac. S. Folfasiński, Warszawa 1975.
- GAJ ROZW: W. Gaj-Piotrowski, *Kultura społeczna ludu z okolic Rozwadowa*, „Prace i Mate-riały Etnograficzne” t. 26, Wrocław 1967.
- GAL STAR: J. Gallus, *Starosta weselny, czyli zbiór przemówień, piosnek i wierszy do użytku starostów, drużbów i gości przy godach weselnych*, Bytom 1892.
- GLOG PIEŚ: Z. Gloger, *Pieśni ludu [zebrał w latach 1861–1891]*, Kraków 1892.
- K: O. Kolberg, *Dzieła wszystkie*:  
 K 4 Kuj: t. 4: *Kujawy*, cz. 2, 1962, [wyd. fotooffset. z: *Lud... Serya IV...*, 1867].  
 K 5 Krak: t. 5: *Krakowskie*, cz. 1, 1962, [wyd. fotooffset. z: *Lud... Serya V...*, 1871].  
 K 9 Poz: t. 9: *W. Ks. Poznańskie*, cz. 1, 1963, [wyd. fotooffset. z: *Lud... Serya IX...*, 1875].  
 K 16 Lub: t. 16: *Lubelskie*, cz. 1, 1962, [wyd. fotooffset. z: *Lud... Serya XVI...*, 1883].  
 K 18 Kiel: t. 18: *Kieleckie*, cz. 1, 1963, [wyd. fotooffset. z: *Lud... Serya XVIII...*, 1885].  
 K 20 Rad: t. 20: *Radomskie*, cz. 1, 1963, [wyd. fotooffset. z: *Lud... Serya XX...*, 1887].  
 K 22 Łęcz: t. 22: *Łęczyckie*, 1964, [wyd. fotooffset. z: *Lud... Serya XXII...*, 1889].  
 K 29 Pok: t. 29: *Pokucie*, cz. 1, 1962, [wyd. fotooffset. z: *Pokucie. Obraz etnograficzny skreś-lił...*, t. 1, 1882].  
 K 44 Gór: t. 44: *Góry i Podgórze*, cz. 1, z rękopisów oprac. Z. Jasiewicz, D. Pawlak, red. E. Miller, 1968.  
 K 49 Sa-Kr: t. 49: *Sanockie – Krośnieńskie*, cz. 1, z rękopisów oprac. B. Linette, T. Skulina, red. A. Skrukwa, 1974.
- KARW DOBRZ: T. Karwicka, *Kultura ludowa Ziemi Dobrzyńskiej*, Warszawa 1979.
- KOM PAE: J. Bogdanowicz (red.), *Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego*, t. III: E. Pietraszek (red.), *Pożywienie i sprzęty z nim związane*, Wrocław 1996.
- KOT PODG: F. Kotula, *Po Rzeszowskim Podgórzu błędząc. Reportaż historyczny*, Kraków 1974.
- KUK KASZ: R. Kukier, *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdynia 1968.
- KUL KOSZ: J. Burszta (red.), *Stare i nowe w kulturze wsi koszalińskiej*, Poznań 1964.
- KUL WIEL: J. Burszta (red.), *Kultura ludowa Wielkopolski*, Poznań, t. II, 1964, t. 3, 1967.
- KRZYŻ WiM : B. Krzyżaniak, A. Pawlak, *Warmia i Mazury. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, cz. 4: *Pieśni rodzinne i taneczne*, Warszawa 2002.
- KWEST TOŁST: kwestionariusz S. Tołstojowej, zapisano w miejscowości Ruda Wołoska, gmina Tomaszów Lubelski, 1983 r. [fiszki w Pracowni „Archiwum Etnolingwistyczne” UMCS].
- LOR KASZ: F. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, „Pa-miętnik Instytutu Bałtyckiego. Seria: Balticum” z. 8, Toruń 1934.
- NIEB PRZES: S. Niebrzegowska, *Przestrach od przestachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych*, „Materiały Etnolingwistyczne” nr 1, Lublin 2000.
- NKPP: *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, t. I–IV, Warszawa 1969–1978.



- OR L 1929/69–72: M. Ferkówna, Z. Rymarówna, *Dożynki w Krakowskiem*, „Orli Lot” 1929, nr 4, s. 69–72.
- SD: N.I. Tolstoj [Н.И.Толстой] (red.), *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*, t. V, Москва 2012.
- SEBAŃ : A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 2000.
- SEBOR: W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- SEBR : A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.
- SEŚŁ: F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. I, Kraków, 1952–1956.
- SEVAS: M. Vasmer [= M. Фасмер], *Этимологический словарь русского языка*, t. IV, Москва 1987.
- SĘDZ POL: W. Sędzik, *Polskie nazwy zbóż*, „Język Polski” LVII, 1978, s. 332–339.
- SĘDZ PRAS: W. Sędzik, *Ze studiów nad prasłowiańskim słownictwem rolniczym. Prasłowiańskie nazwy zbóż*, „Acto Baltico-Slavica” nr 11, 1977, s. 251–276.
- SKARŁ: J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. II, Kraków 1901.
- SPÓŁ NAZW: A. Spólnik, *Nazwy polskich roślin do XVIII wieku*, Wrocław 1990.
- SSiSL: J. Bartmiński (red.), *Słownik stereotypów i symboli ludowych, koncepcja całości i red. Jerzy Bartmiński*, t. I: *Kosmos*, z. 1: *Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie*, Lublin 1996; z. 2: *Ziemia, woda, podziemie*, Lublin 1999; z. 3: *Meteorologia*, Lublin 2012; z. 4: *Świat, światło, metale*, Lublin 2012.
- STEF JĘCZ: A. Steffen, *Rozważania etymologiczne. Jęczmień ‘Hordeum sativum’*, „Język Polski” XLVIII, 1968, s. 138–139.
- SYCHSGK: B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976.
- ŚWIĘT NADR: J. Świętek, *Lud nadrabski (od Gdowa po Bochnię). Obraz etnograficzny*, Kraków 1893.
- TN: Taśmoteka nagrań materiałów terenowych zgromadzonych w Pracowni „Archiwum Etnolingwistyczne” UMCS. Po skrócie TN podano miejscowość i rok nagrania.  
TN Adamów 1991.  
TN Bęczyn 1962.  
TN Dębe Wielkie 1991.  
TN Rudzienko 1991.  
TN Ulan Majorat 1991.
- WISŁA: „Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny”:  
Wisła 1888/522–547: J. Turczyński, *Wycieczka w głębie Tatr*.  
Wisła 1892/676–679: W. Siarkowski, *Pojęcia ludu o przyrodzie*.  
Wisła 1893/77–79: W. Siarkowski, *Gatunki ciasta i chleba, przez lud używanego* [Pińczowskie, Jędrzejowskie, Kieleckie].  
Wisła 1893/336–338: Sz. Jastrzębowski, *Mowa zapraszająca na wesele* [wieś Śliwnice, pow. Łęczycki].  
Wisła 1894/483–508: L. Lissowski L., *Obrzędy weselne w Szolajdach w pow. kutnowskim*.  
Wisła 1899/528–554: W. Burzeński, *Wesele u ludu wiejskiego w Sieradzkim*.  
Wisła 1900/627–631: B. Kocent, *Mowa družbów, zapraszających gości na wesele, na Ku-jawach*.
- ZWAK: „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności”:  
ZWAK 1877/3–36: O. Kolberg, *Rzecz o mowie ludu wielkopolskiego*.

ZWAK 1885/3 –72: W. Siarkowski, *Materyjały do etnografii ludu polskiego z okolic Pinczowa. Część I*.

ZWAK 1886/187– 336: S. Ciszewski, *Lud rolniczo-górniczy z okolic Sławkowa, w powiecie Olkuskim*.

ZWAK 1890/1–136: S. Udziela, *Lud polski w powiecie Ropczyckim w Galicyi*.

## Literatura

BARTMIŃSKI J., 2013, *Rola etymologii w rekonstrukcji językowego obrazu świata*, „LingVaria” nr 2 (16), s. 233–245.

BORYŚ W., 2005, *Wstęp*, [w:] SEBoR, Kraków, s. 5–10.

BRZOZOWSKA M., 2009, *Etymologia, a konotacja słowa. Studia semantyczne*, Lublin.

JAKUBOWICZ M., 1999, *Badania etymologiczne w rekonstrukcji językowego obrazu świata*, [w:] A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), *Przeszłość w językowym obrazie świata*, Lublin, s. 117–128.

JAKUBOWICZ M., 2012, *Badania etnolingwistyczne a etymologia*, „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury” nr 24, s. 173–181.

KACZAN A., 2008, *Zboża w ludowym i potocznym językowym obrazie świata Polaków*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Jerzego Bartmińskiego, Lublin [maszynopis dostępny w Zakładzie Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego UMCS].

NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA S., 2012, *Promocja lubelskiej etnolingwistyki w Serbii*, „Etnolingwistyka” 24, s. 258–260.

POPOWSKA-TABORSKA H., 2012, *Rola etymologii w kształtowaniu językowego obrazu świata (rozważania oparte na słowiańskim materiale językowym)* „Etnolingwistyka” 24, s. 155–171.

ROGOWSKA E., 1998, *Kaszubskie nazwy roślin uprawnych*, Gdańsk.

WOJTYŁA-ŚWIERZOWSKA M., 1998, *Kognitywizm w etymologii*, „Rocznik Sławistyczny” t. 51, s. 17–31.

## **Etymological hypotheses for *jęczmień* ‘barley’ and the linguistic-cultural image of this cereal in Polish dialects**

### **Summary**

The author cites five different etymological hypotheses for the general Slavic word *jęczmień* ‘barley’. Three refer to the features of the ear: its boniness, its shape during the time when the seeds ripen, and its adhesiveness; the other two adduce the sound that this cereal makes during the time of ripening, and its alleged taste. The paper aims to verify the cited hypotheses using the linguistic-cultural image of barley in Polish folk culture, as has been reconstructed from rich linguistic material. The author adduces linguistic contexts from various genres in an attempt to demonstrate that the reconstruction of the linguistic image of an object can help choose between etymological hypotheses. The underlying assumption is that those features which are most strongly preserved in the linguistic world view, indicate the most probable hypothesis.